

OLIV TA`LIMDA O`QITISH JARAYONINI BOSHQARISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI

Tursunbayeva Yulduz Radj qizi

Pedagogika fakulteti

“Maktab menejmenti” kafedrasi o`qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar yuzasidan fikr yuritilgan.*

Tayanch so'z va iboralar: *Oliy ta'lim tizimidagi islohotlar, kontsepsiya mazmuni, xorijiy mamlakatlar bilan qo'shma ta'lim dasturlari, kredit-modul tizimi.*

Biz bugun Yangi O'zbekiston hayotining har bir sohasida chuqur islohotlar maydoniga aylanayotganini ko'rishimiz mumkin. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'lqinlanib so'zlamaslikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichgakirdi

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrleydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda.

Kontsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashirish, xalqaro e'tirofqa erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Bugungi kunda jahondagi nufuzli oliy ta'lim muassasalari ilm-fanning yirik o'choqlari hisoblanishi hech kimga sir emas. Hozirda yangi-yangi oliy o'quv yurtlari, dunyodagi etakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda.

Professor-o'qituvchilarning xorijdagi oliy ta'lim hamda ilmiy-tadqiqot maskanlarida malaka oshirishi va stajirovka o'tashini ta'minlaydigan mexanizm yaratildi. Ularning oylik ish haqi miqdori 2018 yilga nisbatan o'rtacha 2,5 barobar

oshirildi. Bu yildan boshlab 10 ta oliy ta'lim muassasasi o'zini-o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazildi.

Yoshlarni bilim malakali etib tarbiyalash jahon taraqqiyotiga mos mutaxassislar tayyorlash maqsadida ta'lim tizimi izhil rivojlantirilmoqda. Oliy ta'lim sohasidagi dastlabki islohotlar avvalo qamrovini oshirish, institut va universitetlarning moliyaviy holatini yaxshilash professor-o'qituvchilarni modiy qo'llab-quvatlashga qaratildi.

Jumladan oxiri 3 yilda oliy ta'lim muassasalari soni 65 tadan 117 taga etdi, qabul o'rinlari 66 mingtadan 181 mintaga oshdi. Ularning moddiy texnik bazasi mustahkamlandi. Xorijiy mamlakatlar bilan qo'shma ta'lim dasturlari doirasida 64 ta yani kasb bo'yicha mutaxassislar tayyorlash yo'lga qoyildi. Professor-o'qituvchilarning maoshi o'rtacha 3,5 barabarga oshirildi.

Lekin sifat borasida hali o'zgarishlar hali sezilmayapti. Ta'lim sifatini yaxshilash, o'quv ishlarini bozor ehtiyojlaridan keliob chiqib tashkil etish masalasi Oliy a o'rta maxsus ta'lim Vazirligi, rektorlarnion e'tiboridan chetda qolib ketmoqda.

Masalan buguni kundagi 815 ta yo'nalishning 55 foizi mehnat bozori talablariga javob bermaydi. Oliy talim muassasalari 2 mingga yaqin fanlari bo'yicha darsliklar bilan ta'minlanmagan, o'quv dasturlar bundan 40 yil oldingi fan yo'nalishlar asosida tuzilgan. Umuman O'tkazilgan so'rolardan aholinin 65 foizi oliy ta'limdai islohotlar natijasi sezilomayotganini aytgan.

Shu bois yig'ilishda davlatimiz rahbari sohadagi 4 ustuvor vazifani ko'rsatib o'tdi:

Birinchisi - oliy ta'lim muassasalri boshqaruv kengashlarining rolini oshirish va kafedralar vakolatini kenaytirish.

Ikkinchisi - o'quv jarayoni bozor talablariga moslashtirib, ishlab hiqarish bilan uzviyliini ta'minlash talabaning o'z ustida ishlashi uchun muhit yaratsh.

Uchinchisi - oliy ta'lim muassasalarinin ilmiy salohiyatini oshirish, ilm fan va innovatsiyani rivojlantirish.

To'rtinchisi - professor-o'qituvchilar va talabalar uchun qog'ozbozlikni kamaytirish sohani raqamlashtirish orqali byurokratik va korrupsiyani keskin qisqartitirish.

Bu vazifalarni samarali bajarish uchun oliy ta'lim muassasalariga akademik va tashkiliy- boshqaruv bo'yicha mustaqil qaror qabul qilish vakolati berilishi ta'kidlandi. Ya'ni bundan buyon o'quv rejasi va adabiyotlar, fan dasturlarini joriy etish, professor-o'qituchilarning o'quv yuklamasi hamda ta'lim shakllarini belgilashni oliygoh boshqaruv kenaashining o'zi hal qiladi. Endi har bir kafedraning faoliyati uning ilmiy salohiyati va yoshlarni seleksiya asosida ilmiy faoliyatga jalb etish ko'rsatkichlariga qarab baholanadi.

Buning uchun nufuzli xorijiy nashrlarda muntazam maqolalar chiqarib kelayotgan, shuningdek shogirdlari ilmiy ishlarini o'z vaqtida va sifatli himoya qilgan ilmiy rahbarlarga 5 tagacha doktorant va 3 tagacha mustaqil izlanuvchi olish huquqi beriladi.

Oliy ta'lim muassasalari rektorlariga kafedralar huzurida ilmiy-tadqiqot markazlari tashkil etilib ularni o'quv-laboratoriya jihozlari va zarur texnika bilan ta'minlash vazifasi qo'yildi. Har bir kafedraning tarmoq korxonalari bilan hamkorligini yo'lga qo'yish, o'qituvchilarning korxonalarda amaliy tadqiqotlar o'tkazishga sharoit yaratish zarurligi ta'kidlandi.

Ta'lim jarayoni 2001 – yilda tasdiqlangan standartlar asosida olib borilmoqda. Lekin davrda Ta'limning xalqaro standartlari 2 marta yangidan qabul qilingan. Ayrim o'quv darslari zamon va bozor talabiga mos emas balki professor-o'qituvchilarga moslashgan. Talabalar o'z yo'nalishiga daxldor bo'lmagan fanlar bilan shug'ullanmoqda.

Shu bois mutasaddilarga davvlat ta'lim standartlarini xalqaro standartlarga moslashtirish barha oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarini kredit- modul tizimiga o'tkazish bo'yicha topshiriq berildi. O'qilayotgan fanlarni mazmunan qayta ko'rib chiqib ortiqcha takrorlanishini qisqartirish, bo'shagan dars soatlari o'rniga mutaxassislik fanlarni ko'paytirish hamda talabalarga mustaqil ilmiy izlanish uhun imkoniyat yaratish keraklii ta'kidlandi. Oliy ma'lumot talab qiladigan kasblar bilan to'ldirish vazifasi qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ga ko'ra, mamlakatdagi OTMlarning 85 foizi 2030 yilgacha bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tishi rejalashtirilgan. Masalan, kelayotgan 2020-21 o'quv yilining o'zida mamlakatimizdagi 33dan ortiq yirik OTMlar kredit-modul tizimiga o'tishi kutilmoqda. Mazkur OTMlarda asosan tizimi joriy etilishi ko'zda tutilgan.

Bolonya deklaratsiyasida ko'zda tutilganidek, kredit-modul tizimi aynan - mustaqil ta'limga urg'u qaratgani holda, asosan, ikkita funksiyani bajarishga -xizmat qiladi:

Birinchisi- talabalar va o'qituvchilarning mobilligini, ya'ni bir oliy ta'lim muassasasidan boshqa OTMga to'siqlarsiz, erkin ravishda o'tishini (o'qishni yoki ishni ko'chirish)ni ta'minlaydi;

Ikkinchisi- talabaning tanlagan ta'lim yo'nalishi yoki mutaxassisligi bo'yicha barcha o'quv va ilmiy faoliyati uchun akademik yuklama — kredit aniq hisoblab boriladi. Kredit yig'indisi talabaning tanlagan dasturi bo'yicha nimani qancha o'zlashtirganligini namoyon etadi.

Ta'limning globallashuvi va xalqarolashuvi oliy ta'limda o'qitish jarayonini tashkil etish tizimiga ham o'zgartirishlar kiritishni talab etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'limda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash talabalarining maksimal mustaqilligini qo'llab-quvvatlash, egallangan bilimlarni amaliyotda samarali qo'llay olish layoqatini rivojlantirishni taqozo etadi. Bu esa, oliy ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga javob beradigan pedagogik tizim asosida tashkil etish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ana shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha

rivojlantirish Konsepsiyasida oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish ustuvor vazifa etib belgilandi. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida esa 2020-2021 o'quv yilidan mazkur tizim asosida o'quv jarayonini tashkil etish va amalga oshirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berildi.

Kredit-modul tizimining imkoniyatlari va afzalliklarini bayon etishdan avval uning asosiy tushunchalariga to'xtalib o'tish lozim:

- o'qitishning kredit-modul tizimi – modulli o'qitish texnologiyalari va ECTS (ingl. European Credit Transfer and Accumulation System – kursdan kursga o'tish va ball to'plashning Yevropa tizimi) sinov kreditlari birligida amalga oshiriladigan o'quv jarayonini tashkil etish modeli;

- ECTS (European Credit Transfer System) – Yevropaning 45 davlati tomonidan ishlab chiqilgan, tekshirilgan va takomillashtirilgan kreditlarni taqsimlashni Yevropa tizimi;

- “kredit” tushunchasi o'zida kasbiy tayyorgarlik mazmunida o'quv fanlari ulushini hisobga olish imkonini beruvchi miqdoriy tavsifni o'zida ifoda etadi. Kredit u yoki bu kursni yoki yaxlitlikda ma'lum bir ta'lim dasturini o'zlashtirish uchun zarur o'quv yuklamasi va unga ajratilgan vaqtni aniqlash uchun zarur. 1 kredit 36 akademik soatga (27astronomik soat) teng; 1 hafta (amaliy yoki boshqa o'quv ishlari) 54 akademik soat 1,5 kredit birligiga teng; 6 hafta sessiya 9 kredit birligiga teng bo'ladi; 1 semestr imtixon 1 sinov birligiga teng; kunduzgi ta'lim shaklida asosiy ta'lim dasturlari uchun bir o'quv yilida o'rtacha 60 kredit ajratiladi; 3 yillik bakalavriat darajasini olish uchun 180 kredit, 4 yil uchun 240 kredit ajratiladi;

- sinov krediti – talabaning o'quv yuklamasini o'lchash birligi. U talabaning individual rejasida ko'zda tutilgan va tasdiqlangan barcha turdagi o'quv ishlarini hisobga oladi: auditoriya mashg'ulotlari (ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlar), mustaqil ish, amaliy yo'naltirilgan Davlat imtihoniga talabaning tayyorgarlik ko'rishi va h.k.;

- “talabaning vaqt meyori” bir qancha elementlardan tashkil topadi: auditoriya uchun yuklama (umumiy soat hajmining 50%); mustaqil ish (umumiy soat hajmining 50%); kitoblarni o'qish va yozma ishga tayyorgarlik ko'rish uchun ajratilgan vaqt; yozma ishga tayyorgarlik ko'rish uchun ajratilgan vaqt; imtixonga tayyorgarlik ko'rish uchun ajratilgan vaqt;

- oliy ta'limga nisbatan qo'llanilganda “modul” deganda o'quv fanlari bo'yicha ta'lim dasturlarini mustaqil, mantiqiy tugallangan qismi nazarda tutiladi. Modul fanning ma'lum tugallangan qismi yoki yaxlitlikda fanning o'zi; modul o'zida bir qancha kurslarni qamrab olishi mumkin. Modul tarkibiga kiruvchi informatsiya didaktik maqsadga erishish uchun aniq tuzilish va yaxlitlikka ega keng ko'lamdagi murakkablikni aks ettiradi. Modul tuzilmasida majburiy tayanch komponent va variativ qism mavjud bo'ladi. Modul ma'lum bir fan sohasi haqidagi yaxlit tasavvurlarni hosil qiladi va mazkur modulni o'zlashtirish yakunida talaba o'zida namoyon qilishi lozim bo'lgan aniq kompetensiyalarni belgilash imkonini beradi;

- kompetensiya – ma'lum sohada muvaffaqiyatli faoliyatni amalga oshirish uchun egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni qo'llay olish qobiliyati.

O'quv jarayonini tashkil etishning kredit-modul tizimi quyidagi vazifalarni ijobiy hal etish imkonini beradi:

- har bir modulni o'zlashtirish bo'yicha nazorat o'tkazishni hisobga olgan holda fanlardagi o'quv materiallarini modullarga taqsimlash;

- bilimlarni baholashning turlicha ball shkalalaridan foydalanish;

- bilimlarning obyektivligini ta'minlash;

- semestr davomida muntazam ravishda talabalarning mustaqil ishlarini rag'batlantirib borish;

- ta'limda sog'lom raqobatni qaror toptirish.

Oliy ta'limda kredit tizimini qo'llash yaxlit ko'rinishda o'quv jarayonini samarali amalga oshirishning quyidagi imkoniyatlarini yuzaga keltiradi:

- talabalarga individual o'quv rejalarini tuzish, fanlarni o'zlashtirish ketma-ketligini erkin aniqlashtirish, semestr bo'yicha shaxsiy o'quv mashug'lotlari jadvalini mustaqil tuzish imkonini taqdim etuvchi o'quv jarayonini individual yo'naltirilgan tarzda tashkil etish;

- talabalarning o'quv faoliyati natijalarini baholashning rag'batga asoslangan ball-reyting tizimi;

- ta'lim mazmunini belgilashga doir standart, o'quv reja va dasturlarni muntazam takomillashtirib borish;

- professor-o'qituvchilarga akademik erkinlik, shu jumladan o'qitish metodikasini erkin tanlash huquqini taqdim etish;

- ta'lim olish va professor-o'qituvchilarga ish haqi to'lash hajmini maqbullashtirish;

- universitet tuzilmasidagi bo'limlarning byudjet foydasi va xarajatlari optimalligini ta'minlash.

Yuqorida o'rganilgan ma'lumotlarga tayangan holda shuni ta'kidlash lozimki oxirgi 3 yil mobaynnida Ta'lim tizimi tubdan o'zgarganligi ni huquqiy normativ hujjatlardan tortib, kredit modul tizimi joriy etilganidan ko'rishimiz mumkin.

Shak-shubhasiz davlat va jamiyat yuksalishi tayanchi ta'lim hisoblanadi. Agar kredit-modul tiimi to'g'ri va to'liq joriy etilsa, u mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga juda kata ijobiy xususiyatlarni olib kirishini kutish mumkin. Jumladan, mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga ta'limning jahon tan olgan mukammal o'lchov birligining olib kirilishi, OTMLar o'quv dasturlarida muvozanat mayor paydo bo'lishiga, OTMLarda o'qish jarayonining shaffoflashishiga, o'quv dasturlari iqtisodiy, mehnat bozori va talabalar ehtiyojlari asosida shakllanishiga, darslarning sifati yaxshilanishiga va nihoyat har bir talaba ma'lum ma'noda o'zining mustaqil o'quv dasturiga ega bo'lishiga xizmat qiladi.

Kelgusida tyutorlik tizimida ham o'zarishlar qilinishi zero yaxshi tyutor – bu talabaga elkadosh murabbiy va mohir konsultantdir. U talabaning kuchli taraflarini, zaxiradagi qobiliyatlarini yuzaga chiqarib, kamchiliklari ustida ushlashni o'rgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora- tadbirlari to'g'risida. O'R QHT, 2017 y., 30-son, 729-modda.

3. Mayorov A.N. Monitoring v obrazovani. – M.: Intellekt-Sentr, 2005 – 424 s.

4. Musurmonov, R., Khimmataliev, D. O., Sultanova, D. A., qizi Tursunbaeva, Y. R., Khakimova, I. K., & Musurmonova, M. (2023). In the Conditions of New Uzbekistan the Main Issues of Science and Modern Education. Telematique, 7686-7694.

5. Prezidentining, O. R. (2018). Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-3775-sonli Qarori.

6. Qizi, T. Y. R. (2021). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATI MONITORINGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 253-258.

7. Qizi, T. Y. R. (2021). TA'LIM PSIXOLOGIYASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 587-591.